

نقش محرمیت در معماری اسلامی-ایرانی

الهام اغنیائی^{1*}، مهدی منتظرالحجه²، سیدمحمد مهدی نبوی یزدی³

1- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، e.aghniya@yahoo.com

2- دکترای شهرسازی، استادیار گروه شهرسازی دانشگاه یزد، montazer@yazd.ac.ir

3- کارشناس ارشد مدیریت ساخت، مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی واحد عمران و شهرسازی یزد، nabavi.mehdi@gmail.com

چکیده

معماری و فرهنگ رابطه متقابل و دو سویه دارد. از یک طرف معماری بر فرهنگ تاثیر می گذارد و از طرف دیگر فرهنگ نسبت به معماری تاثیر گذار است. از اینرو، معماری نقش مهمی در شکل گیری روابط و فرهنگ مردمان دارد. مبث اساسی در معماری، فضا هست و از آنجا که تا حدی رفتار در درون فضا رخ می دهد، می توان با مدیریت فضا، رفتارهای داخل فضا را کنترل کرد. در معماری گذشته ایران، فضاهای درون خانه راتامین می کرد و در معماری درونگرا، محرمیت و سلسله مراتب رعایت شده است. اصل حرمت و محرمیت یکی از اصول اساسی و بنیادین حاکم بر فضای معماری و جهان بینی ماست که قدمتی به درازای عمر آدمی دارد چرا که این مهم، جزو ویژگیهای ذاتی و فطری انسان و ابزاری نیرومند برای بروز افکار و منش اجتماعی اقوام و ملل مختلف بوده است. به عنوان یک اصل حاکم بر تمامی شئون زندگی، به زیبایی در معماری سنتی و اسلامی ایران کالبد یافته و آثار و نتایج عمیقی در سازماندهی فضایی و نحوه قرارگیری عملکردهای گوناگون داشته است. محرمیت یکی از اصول اساسی و قابل توجه در معماری سنتی ایران است که به نحو معنادار دارای ارزش، مفهوم و عملکرد غنی بوده و وجود آن در هویت بخشی به کالبد فضای معماری یاری می رساند.

واژه های کلیدی: معماری ایرانی-اسلامی، محرمیت، سلسله مراتب، درونگرایی.

مقدمه

هنر در ایران به قدمت تاریخ است و معماری از بهترین هنرهای ایرانی است. براساس آنچه از نوشته‌های تاریخی به دست می‌آید، هنر و صنعت از پنج هزار سال قبل از میلاد در ایران زمین ریشه و نشان دارد. [1] به همین دلیل است که تمامی گستره‌ی این مرز و بوم مانند کتاب زنده‌ای از تاریخ، معماری و هنر ایرانی-اسلامی را نشان می‌دهد. معماری سنتی را می‌توان گنجینه‌ای سرشار از مفاهیم و رویکرد انسانی دانست که در جهت توجه به امنیت و آسایش ساکنین خانه عمل می‌نموده است. پس از ورود انسان به سرزمین پهناور ایران، فرهنگ و هنر این پهنه با عوامل تازه‌ای ترکیب شد. توصیه‌ها و سفارش‌ها و روایات متعدد و همچنین آیات قرآن کریم بر مسائل درونگرایی و حفظ حریم خانواده تأکید گردیده است. در هر فضای کالبدی که انسان سکنی گزیند خواه ناخواه نیازمند شکل‌گیری محرمیت و آسایش و آرامش است. خانه مکانی است که شخص در آن خود را از ناآرامی‌های جوی محافظت می‌کند و نسبت به محیط بیرون از خانه احساس آرامش و آزادی می‌کند. [2] لذا اصل محرمیت به عنوان یک اصل مهم حاکم بر تمامی شئون زندگی یکی از نخستین احتیاجات بشر در خانه‌سازی است. یکی از مهمترین اصول که در معماری سنتی ایران زمین بالاخص پس از ورود اسلام مورد توجه قرار گرفته است، اصل محرمیت می‌باشد که به بهترین وجه در تمامی بناهای عظیم و بزرگ عمومی تا خانه‌های مسکونی و از فضاهای عمومی شهری تا فضاهای نیمه عمومی و خصوصی‌تر به کار رفته است.

مفاهیم و اصول سنتی در معماری ایران

بنا دارای سه ساحت است: ساحت اول نوعی سرپناه است در جهت حفظ و امنیت انسان در برابر گزندها. ساحت دوم ساختمان است که در آن علاوه بر کارکردهای مورد نیاز، عناصری از زیبایی شناسی و امنیت روانی ظهور می‌یابد. ساحت سوم معماری است یعنی بنایی که در آن معنا مقدم بر فرم است و به یک عبارت در معماری، معانی و مفاهیم صورت تجسمی می‌یابند. بنابراین معماری زبان و بیان معانی و مفاهیم است و به همین دلیل در بردارنده هویت و فرهنگ یک ملت و تمدن می‌باشد. [3]

درک مفاهیم و شالوده سنتی در معماری ایران بدون شناخت و درک محیط فرهنگی و اجتماعی که این مفاهیم در آن رشد کرده و بدون آگاهی از دریافت‌های اساس فرهنگی که از قید زمان آزادند میسر نمی‌گردد و هرگونه برداشت و تأویلی که بی‌توجه به ریشه‌های این مفاهیم صورت بگیرد، لاجرم در حد سطح باقی می‌ماند. جوامع سنتی در یک فضای معنوی زندگی می‌کنند که هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی جویای همگنی و تناسب کامل است. آفریده‌های معماری آن نیز، چون معماری از جهان بینی تام و کامل مایه می‌گیرد که نیروی خلاقه انسان را پدید آورده‌اند و آنرا به سوی غایتی رهنمون می‌کند که جامعه را به صورت یک محل واحد در می‌آورد؛ در ورای این وحدت و پیوستگی یک شالوده انکارناپذیر را نمایان می‌کند که تفهیم آن برای سخن سنت، سخن از اصول: درک سنت ایران، ضروری است. در راستای تعریف سنت، سید حسین نصر چنین بیان می‌کند: تبدیل‌ناپذیری است با منشاء آسمانی و سخن از کاربردشان در مقاطع مختلفی از زمان و مکان در عین حال سخن از تداوم آموزه‌های خاص و صوری قدسی است که محل‌هایی هستند برای انتقال آموزه‌ها به انسان و به فعالیت در آمدن تعلیم سنت درون انسان. [4]

مفهوم محرمیت

محرمیت: محرم بودن، محرمی، رازداری، خویشی و در معنی محرم آمده است. ناشایست، حرام، کسی که اذن دخول در حرم و خانه شخص را دارد. حریم نیز به معنی پناهگاه، خانه شخص و اطراف آن که از تعرض دیگران در پناه است ذکر شده است. مراد از محرمیت در فضای معماری و شهرسازی، کالبد دادن به فضا به گونه‌ای است که دارای حریم از دو جنبه کالبدی و معنایی باشد.

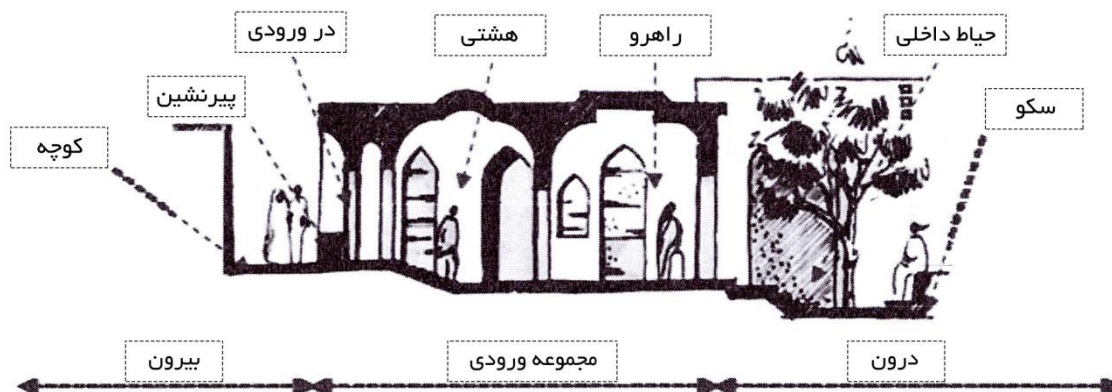

حریم داشتن در حوضه‌ی کالبد فضایی بیشتر متمرکز بر اصولی است که امنیت فضا را شکل خواهند داد و درحیطه معنایی ویژگی‌هایی است که حرمت و ارزش را برای فضای معماری به ارمغان آورد به‌گونه‌ای که فرد در آن به آرامش برسد. محرمیت در معماری با جداکردن فضای درونی از بیرونی اتفاق می‌افتد. این تفکیک و تملک یافتن برفضا به نوعی آرامش ایجاد شده از آن، بواسطه محرمیت ایجاد می‌گردد. طی نمودن فضاها و اجازه ورود به هر فضا برطبق سلسله مراتبی صورت می‌گیرد که نوعی آرامش را به ساکنین خانه ارائه می‌دهد.

در واقع فضایی را می‌توان فضای محرم دانست که از نظر کالبدی برای استفاده کننده دارای حریم، مصونیت و امنیت بوده و کیفیت فضایی آن به گونه‌ای باشد که آرامش و آسایش فرد را تأمین نماید. پر واضح است که امنیت داشتن بصری در این فضا تنها بخشی از ویژگی‌های آن است و مفهوم آسایش و آرامش دامنه بسیاری بزرگتری را شامل می‌گردد. در واقع هنگامی که شخصی به عنوان محرم شخص دیگر قرار می‌گیرد جدا از آنکه از نقطه نظر شرع اصولی میان آنان حاکم می‌گردد، رابطه‌ای خاص توأم با اعتماد، اطمینان، آسایش و امنیت خاطر میانشان برقرار می‌گردد که حکایت از قرابت زیاد میان آنان دارد و یا هنگامی که انسان شخصی را به عنوان محرم خویش بر می‌گزیند او را امین، امانتدار، رازدار، و در حقیقت خودی به شمار می‌آورد [5].

اصل سلسله مراتب

باید عنوان داشت اصل سلسله مراتب به عنوان یکی از اصول اساسی حاکم بر هستی بیشترین تأثیرات را در شکل‌گیری محرمیت در کالبد معماری و شهرسازی سنتی ایران دارا می‌باشد. سلسله مراتب یکی از اصول حاکم بر مجموعه‌ها و اجزاء پدیده‌هایی است که یا به طور طبیعی درجهان هستی به عنوان یکی کل وجود دارند و یا توسط انسان طراحی و ایجاد می‌شوند. سلسله مراتب یکی از اصول به کار رفته در هنرهای سنتی است. این هنرها نه تنها در ساختار شکل‌گیری خود مبتنی بر اصول سلسله مراتبی هستند، بلکه با هارمونی ساری و جاری در عالم و سلسله مراتب وجودی‌ای که بالاتر از مرتبه مادی مربوطه به آن قرار دارد نیز منطبق و هماهنگ می‌باشند [6]. اصل سلسله مراتب یعنی ساماندهی و ترکیب فضاها و عناصر بر اساس برخی خصوصیات کالبدی یا کارکردی آن‌ها که موجب پدید آمدن سلسله مراتبی در نحوه قرارگیری استفاده یا مشاهده عناصر شود در قسمت‌های مختلف فضای معماری رعایت شده که نقطه شروع آن فضای ورودی است که از کارکردهای فضای ورودی جهت اتصال فضاهای درونی مجموعه با فضای بیرون است. کلیه فعالیت‌ها از جمله تغییر مسیر، توقف، انتظار، ورود، تقسیم و تعیین جهت مسیر، حرکت و ورود به فضای داخلی نیز هرکدام اجزا متناسب با خصوصیات خود براساس سلسله مراتب در جهت حفظ محرمیت باعث شده است که بین اجزاء یا جز فضاها نیز این اصول رعایت شود تا کارکرد فضاهای ورودی به بهترین شکل ممکن صورت پذیرد [7].

شکل

ل 1 سلسله مراتب مجموعه ورودی در خانه‌های سنتی ایران [6]

5- عناصر و فضاهای ایجادکننده محرمیت در خانه‌های ایرانی

در خانه‌سازی جهان اسلام فضاهای متنوع و عناصر موجود، ساختار خود را با جلای برگرفته از فرهنگ و رسوم اجتماع و دریک کلام دین مزین ساخته‌اند. حفظ حریم و قداست حضور مسلمانان در کنار هم موجب گردیده تا عناصری چون در، حیاط، اتاق‌ها، ایوان، پشت‌بام، مشربیه، پنجره، کنگره، دیوارهای بلند و غیره با ویژگی‌های خاصی ساخته و پرداخته شوند. بحث محرمیت از همان بدو ورود توسط حلقه‌ها و کوبه‌های درب خانه (اولین حوزه محرمیت) مشخص می‌شود تا آنجا که نهایتاً نفوذ بیگانه، هشتی و حیاط خانه است [8]. (جدول شماره 1)

6- محرمیت در معماری سنتی ایران

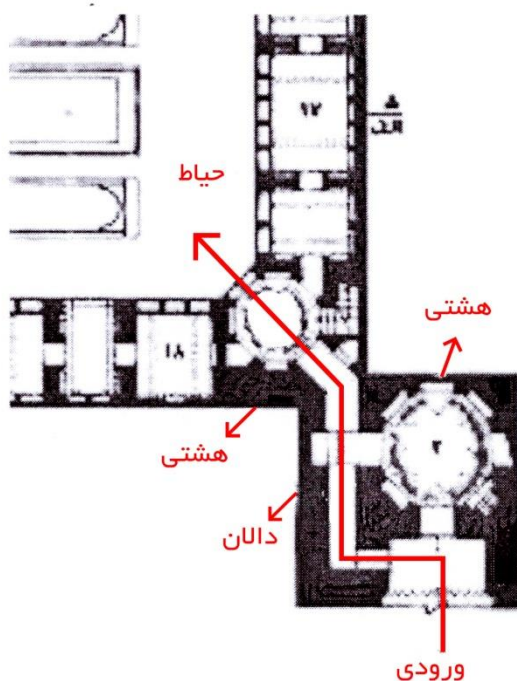
قرارگیری سلسله مراتب وار جلوخان و پیش ورودی، ورودی، هشتی، دالان و راهرو حیاط و سپس سایر فضاهای عملکردی در پیوند با حیاط، الگویی کم و بیش مشابه در تمامی ابنیه سنتی می‌باشد. نکته حائز اهمیت در این است که به کارگیری اصل سلسله مراتب در نظام‌های فضایی شهری و معماری با تفکیک کردن حریم‌های عمومی از خصوصی و ایجاد مرتبه‌بندی در دسترسی‌ها نقش پررنگی در تقویت محرمیت در ساختار فضایی داشته‌اسی. می‌توان گفت محرمیت یکی از مهم‌ترین تجلیات کالبدی رعایت سلسله مراتب در عمارت و شهرهای دوره اسلامی می‌باشد و با بهره‌گیری از این اصول است که شاهد شکل‌گیری ارزش‌هایی پایدار هم‌چون امنیت، آرامش، خلوت و محرمیت در ابنیه سنتی می‌باشیم [9].

7- درونگرایی

یکی دیگر از اصولی که در شکل‌گیری محرمیت در ابنیه سنتی ما آشکارا تأثیر گذار بوده است مسأله درونگرایی است. شاید بتوان درونگرایی را بارزترین مشخصه رعایت سلسله مراتب دانست و با آن را ثمره‌ی محرمیت قلمداد کرد. درونگرایی مفهومی است که به صورت یک اصل در معماری ایران وجود داشته است و با حضوری آشکار به صورت‌های متنوع قابل درک و مشاهده است. باید یکی از ویژگی‌های غیرقابل انکار آثار معماری و ابنیه گذشته همانند خانه، مسجد، مدرسه، کاروانسرا، حمام و غیره را خصوصیت درون‌گرایانه آنان دانست، که ریشه عمیق در مبانی و اصول اندیشه‌ای اجتماعی و فرهنگی این سرزمین دارد. استیرلن در توصیف می‌پردازد و اشاره به مفاهیم روانی احساس نیاز انسان به سر «همیشه در درون چیزی بودن» ساختار شهر ایرانی به مفهوم پناهی

در همه جا حتی در مقیاس شهری دارد [10]. با یک ارزیابی ساده می‌توان دریافت که در فرهنگ معماری ایرانی ارزش واقعی به جوهر و هسته باطنی آن داده شده است و پوسته ظاهری صرفاً پوششی مجازی است که از حقیقتی محافظت می‌کند و فضای درونی و سر بسته آن تعیین کننده جوهر و هستی راستین بنا است که قابل قیاس با وجوهات فضای بیرونی نیست. در سرتاسر معماری سنتی، اشکال چیزی بیش از تمهیدات صنعتی صرف هستند.

باید خاطرنشان کرد که ایرانیان از دوران باستان با توجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به نوعی معماری درونگرا گرایش نشان داده‌اند. اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و به خصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده است. یکی از آن احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است. دیگر خصوصیت عزت نفس ایرانیان است که به نحوی خصوصیات در شکل فضاهای یک خانه درونگرا تأثیرگذار بوده است [11]. در این زمینه استاد پیرنیا بیان می‌کند «که در بیرون از ایران معماری برونگراست. در باختر زمین کوشک‌هایی را می‌بینیم که چون قفسی گشاده میان انبوهی از درختان نهاده است و از درون آن می‌توان بیرون را نگرست یا در خاور زمین خانه‌هایی است که پیرامون خود آفتابگردان و سرسایه‌ای چون مردگرد دارد و مانند کوشک‌های باختر زمین به بیرون می‌نگرد» [12]. اما در ایران در میان خانه باغچه و استخری می‌ساخته‌اند و اتاق‌ها و تالارها را چون آغوشی بسته گرداگرد آن می‌چیده‌اند. در باروها و دیوار بیرونی ساختمان، پنجره و روزن و رخنه‌ای نبود تا بتوان از درون بیرون را دید و نمای بیرونی با طاقنما و قوس درگاه و کنگره آرایش می‌شد و تنها درگاه یا سردری داشت که درآیگاه ساختمان به شمار می‌آمد. در حدود شش هزار سال را طی کرده‌اند حیاط مرکزی ارتباط داخل و خارج از طریق یک سری فضاهای وابسته همانند هشتی و دالان و راهرو برقرار می‌گشت و در این الگو از مسکن، قلمروهای زندگی خانوادگی و عمومی به شیوه‌ای زیبا و خوانا از یکدیگر تفکیک گردید. علاوه بر خانه‌های مسکونی در بناهای عمومی نظیر مساجد، مدارس، کاروانسراها و غیره نیز می‌توان این درونگرایی، که نتیجه آن حفظ حریمیت است، نیز به وضوح مشاهده کرد. وجود بن‌بست‌ها و دیوارهای بلند پیرامون باغ‌ها و عماراتی که به صورت کوشک در آغوش باغ و فضای باز محصور بین دیوارها استقرار می‌یافتند، نیز تأکید دیگری بر این مسأله است و بدین‌گونه است که با رعایت این اصول ارزشی شاهد تعریف قلمروهای مشخص خصوصی، نیمه خصوصی، نیمه عمومی و عمومی با حریم‌های قابل تعریف و خوانا در شهرسازی و معماری سنتی ایران زمین هستیم و پاسخ‌گویی مناسب به این ارزش‌ها تأثیرات عمده بر خلق عناصر واسطه، فرم‌های معماری، محل استقرار و اندازه بازشوها، محل استقرار ورودی به ابنیه، دست انداز بام‌ها و جایگزین فضاهای مختلف زیستی در یک بنا گذارده است. [13]

شکل 2 سلسه مراتب فضاها در خانه های سنتی [14]

8- پیوند معماری با طبیعت

رعایت اصل محرمیت نکته حائز اهمیتی در پیوند میان معماری سنتی ایران و طبیعت است. بناها همواره به گونه‌ای شکل گرفته‌اند که در ترکیب با طبیعت و استفاده از عناصر آن، محیط طبیعی را به درون خود کشیده و همانند حجابی آن را در میان خود گرفته‌اند و این وجه تمایز معماری سنتی ایران با دیگر ممالک است. در معماری ارگانیک غرب که نگاه ویژه‌ای به طبیعت دارد و فرم و فضای معماری در بسیاری از موارد از ویژگی‌های توپوگرافیکی زمین تبعیت می‌کند، معماری به‌گونه‌ای شاخص در طبیعت رها می‌گردد تا با آن پیوند برقرار کند و می‌توان گفت که خود را در اختیار طبیعت قرار می‌دهد.

حال آنکه در معماری سنتی اصل پیوند با طبیعت در گرو اصول ارزشی مهم‌تری است که ریشه در جهان‌بینی معمار و اجتماع دارد و به همین سبب است که باغ و غیره در بسیاری موارد چه در بناهای عمومی و چه در بناهای خصوصی، فضاهای طبیعی در دل فضاهای مصنوعی جای گرفته است. حیاط، مکمل فلات گرم و کم‌آب ایران، اهمیت خود را در عصر اسلام در حد صورتی، تصویری از فردوس حفظ می‌کند. هشت بهشت صفوی نه تنها در نقشه سراسری‌اش بلکه در همان طرح کوشک مرکزی‌اش، بی‌اغراق آفریننده بهشتی پویاست و به عقیده بسیاری از جمله استیرلن سرچشمه وجود نمادین اندام‌های کالبدی معماری ایران در عالم مثال یا عالم ملکوت و یا بهشت موعود دیده می‌شود و در معماری باغ‌ها و حیاط‌ها و پیوند با طبیعت، الگوپردازی از عناصر باغ‌های بهشتی مدنظر معمار بوده است. حتی در طراحی و ساخت باغ‌های ایرانی شاهد دیواره‌های بلند در اطراف هستیم که شکل‌دهنده فضای محرم درون‌اند و در دل این فضای درونی است که عمارت و کوشک‌ها به‌گونه‌ای بازتر شکل گرفته‌اند، چراکه حصار بیرونی حریم امن درونی را فراهم آورده است. لذا باید عنوان کنیم در شکل‌گیری معماری سنتی ما اصول ارزشی مقدم بر سایر اصول، معیارها و راهکارها قرار گرفته‌اند و معمار همواره در پی یافتن پاسخ‌های مناسب و خلاقانه در به‌کارگیری اصول بوده است. [15]

شکل 3 نمونه ای از پیوند معماری با طبیعت در خانه‌های سنتی یزد

9- نگاهی به اصل محرمیت با توجه آیات و روایات

حال باتوجه به آنچه در باب اصول ارزشی و چگونگی بکارگیری آنان در معماری سنتی ایران سخن به میان آمد، آیات قرآن کریم و احادیث ائمه معصومین که بالاترین مرجع دریافت اصول در فقه اسلامی بشمار می‌روند را در باب مسأله محرمیت مورد بررسی قرار می‌دهیم، تا راهکارهای ارائه شده در حیطه معماری را شناسایی نماییم. چون که همانگونه که عنوان شد جهان‌بینی و اندیشه معمار مسلمان ایرانی است که سرلوحه تمامی امور قرار گرفته است و برای خلق آثار خود، تمامی قواعد عملکردی، سازه‌ای، اقلیمی و غیره را از دریچه اصول اعتقادی خود گذرانده است. همانگونه که مشخص است کتاب خدا، سنت ائمه، عقل و اجماع مراجع شناخت و تبیین تمامی اصول و احکام زندگانی و رستگاری بشریت به‌شمار می‌آیند و می‌توان عنوان کرد وظیفه هر فرد مسلمانی است تا با مراجعه به این مبانی اصول ارزشی حاکم بر تخصص خویش را بازشناسد، همانگونه که معمار سنتی ایرانی نیز چنین کرده است. رهنمودها و اصول بنیادی در رابطه با فرایند و چهارچوب آن از جوهر و روح اسلام نشأت گرفته است و تکامل آنان از سال نخست هجرت و زمانی که پیامبر(ص) در مدینه سکنی گزیدند آغاز گشت و باگذشت زمان، تکامل و رشد رهنمودها در انطباق کامل با رشد فقه اسلامی شکل گرفته است. گسترش اسلام، فعالیت ذهنی شدید و دانش انبوهی را بالاخص در رابطه با هدایت و راهنمایی درعرصه زندگی مطابق اصول و ضوابط دینی فراهم آورد. قرآن کریم جدای از مواد و اصول اساسی (محکمتات)، همچنین ابزاری را مشخص نموده که برخی از مواد آن می‌بایست تفسیر و تکمیل گردد. بالاخص فرمان مکرر اطاعت از خدا و پیامبر، اعمال و کردار پیامبر را به عنوان منبع قانون بلافاصله پس از کلام خدا قرار می‌دهد. لذا شناخت سنن (گفتار و کردار نبوی و ائمه معصومین) بعنوان منبع الهی که مکمل قرآن بشمار می‌رود بسیار حائز اهمیت است. پیرامون مسئله محرمیت و حفظ حریم می‌توان به آیات 27 و 31 و 61 سوره مبارکه نور و همچنین آیه 23 از سوره مبارکه نساء اشاره نمود و همچنین است آیه 80 از سوره مبارکه نحل که قبلاً به آن اشاره گشت. دراین آیات به مفهوم عینی به نحوه لباس پوشیدن، قلمرو خصوصی خانه و مضافاً خصوصی بودن مکالمات اشاره گشته است. به مورد احترام قرار دادن حریم دیگران و عدم تجاوز به آن حتی به واسطه دید مستقیم تأکید شده است و قرآن کریم الگوهای متفاوت رفتاری را در رابطه با رعایت حریم دیگران نظیر شیوهی اعلان حضور، برای ساکنان خانه و دیگران را تشریح می‌نماید. (بسیم سلیم حکیم، 1381) آیات 27 و 28 و 29 سوره مبارکه نور مطالبی را در باب چگونگی وارد شدن به خانه و نحوه اذن ورود گرفتن و بخشی از آداب معاشرت بیان می‌کنند و در شرح آیات فوق در تفسیر نمونه نکاتی مورد تأکید قرار گرفته است: [16] نخست آنکه مخاطب جامعه اسلامی است. (یا ایها الذین امنوا...) در این آیات دستورهای اجتماعی اسلام که ارتباط نزدیکی با مسائل مربوط به حفظ عفت عمومی دارد، بیان شده است و پس از آن تأکید بر اجازه ورود خواستن در هنگام وارد شدن به خانه است. فضای ورودی به عنوان فضایی که مکان دسترسی به بنا را از مکان مسیر حرکت عمومی یعنی کوی

و معبر متمایز کند، در بسیاری از بناهای عمومی و بناهای مسکونی بزرگتر، به چشم می‌خورد و به صورت فضای رابط میان معبر و دهلیز ورودی خودنمایی می‌کند. این فضا علاوه بر کارکرد ارتباطی، فضایی برای توقف، انتظار و گفتگو نیز بوده است. در بعضی موارد، در دو سمت آن سکوهایی برای نشستن تعبیه شده و از آن برای استقبال یا بدرقه میهمانان نیز استفاده می‌شده است. در بسیاری از بناهای گذشته از جمله منازل مسکونی و بناهای عمومی که از حرمت و قداست برخوردار بودند، فضای ورودی به گونه‌ای تعبیه می‌شد که مردم مستقیماً و یکباره وارد بنا نمی‌شدند. بلکه پس از ورود به هشتی و مشاهده بخش محدودی از فضای داخلی بنا از طریق روزن باز یا مشبک تعبیه شده در یکی از دیوارها یا بدنه هشتی به یکی از دالان‌های واقع در طرفین هشتی وارد شده و پس از آن به حیاط و سایر فضاهای درونی بنا داخل می‌شدند. در واحدهای مسکونی غالباً فضای ورودی به گونه‌ای طراحی و ساخته می‌شد که از داخل آن و حتی از درون هشتی امکان مشاهده فضاهای داخلی وجود نداشت. زیرا که حریم خصوصی افراد خانواده بود و نمی‌بایست در معرض دید افراد غریبه قرار گیرد. در برخی از خانه‌ها نیز حیاط اندرون، در جداگانه‌ای داشت و همچنین گاهی در فاصله حیاط و دالان، در جداگانه‌ای تعبیه می‌شد [3] اهمیت محرمیت و حفظ حرمت موجب شده بود که برای مردان و زنان، دو کوبه جداگانه و با شکل‌های معین بر روی لنگه‌های در نصب گردد. کوبه‌ای که صدای بزم داشت مختص مردان بود و کوبه‌ای که صدای زیر داشتن مختص زنان. این تمایز سبب می‌شد که ساکنان خانه و بویژه کسی که برای باز کردن در می‌رفت از صدای کوبه جنس مراجعه کننده را تشخیص داده و برای روبرو شدن با او آمادگی نسبی پیدا کند [17].

شکل 4 تفکیک جنسیتی در نوع کوبه‌های در ورودی خانه‌ها

10- نتیجه‌گیری

باتوجه به تعاریفی که از اصل محرمیت در این مقاله ارائه شد، می‌توان به اهمیت محرمیت معماری سنتی ایران پی برد. محرمیت یکی از اصول اساسی بر هستی و پدیده آن است که تأثیرات آن در ساختار کالبدی فضایی معماری سنتی ایران غیرقابل کتمان است. رد پای اصول و جهان‌بینی حاکم بر فرهنگ این سرزمین به بهترین وجه در معماری سنتی ایران به چشم می‌خورد. معماری با ایدئولوژی مردم ارتباط نزدیک دارد و معمار باید بنا و ساختمان را براساس تفکرات، باورها و فرهنگ مردم سرزمین بسازد؛ اما آنچه شاهد هستیم، امروزه توجهی به آن نمی‌شود. زندگی مردم و فرهنگ باهم در ارتباط هستند و با طراحی معماری، طراحی زندگی انسان شکل نمی‌گیرد. معماری قدیم آرامش و امنیت برای ساکنین خود به ارمغان می‌آورد و افراد از بودن در خانه لذت می‌بردند. این درحالی است که امروزه لذت و خوش‌گذرانی و ملاقات‌های کاری در بیرون از خانه شکل می‌گیرد به گونه‌ای که مهمانی‌های خود را در رستوران‌ها و هتل‌ها برگزار می‌کنند و برای آرامش و خلوت خود به پارک‌های شهر می‌روند. خانه که قبلاً کارکردهای فراوان داشت و فضاهای زیادی در آن طراحی می‌شد، اکنون هم فضاهای خانه و هم کارکردهای آن به شدت تقلیل یافته است و این امر در روحیه ساکنان بسیار تأثیرگذار است. خانه‌ها به گونه‌ای بوده است که افراد در درون خانه در امنیت، آرامش

و آزادی کامل از دیدگاه‌های سنتی و اسلامی بوده‌اند که ریشه کامل فرهنگی ایرانیان را دارد. تمام عناصر معماری سنتی ایران، از لحظه ورود به بنا تا لحظه حضور در تک تک فضاهایش ارتباط بسیار تنگاتنگی با فرهنگ جامعه برقرار کرده است چیزی که در معماری امروزی دیده نمی‌شود.

جدول 1 نمود مولفه های محرمیت در خانه های سنتی

ردیف	مولفه های محرمیت	ارزشها و هنجارهای ملی	باورهای مذهبی	تصویر
1	نمای بیرون خانه	-	توجه به باطن خانه	
2	ورودی خانه	- فضای بدرقه مهمان - دو سکو در دو طرف جهت استراحت - تزئین ورودی در بین یکسانی نما (مهمان نوازی)	- دو کوبه در عقب نشینی ورودی از گذر - فضای بدرقه مهمان - اختلاف سطح بین آستانه در و سطح گذر	
3	هشتی	- ایجاد فضای انتظار - سلسله مراتب ورود به خانه	- پیش فضای ورود مستقیم به حیاط اندرونی - سلسله مراتب ورودی (احترام به عنوان روح فضا)	
4	-دالان ورودی	-	- ورود غیر مستقیم (محرمیت)	
5	حیاط	- دورنگرایی	- دورنگرایی	
6	پنجره	- تزئینات	- جلوگیری از دید مزاحم از حیاط به داخل خانه	

مراجع

- [1] مهدوی نژاد، ج.، ناگهانی‌نوشین، م.ج.، تاثیر سواد بصری بر درک زیبایی در آثار معماری، مجله علمی - پژوهشی معماری و شهرسازی آسمان آرمان شهر، سال چهارم شماره 7، 1390.
- [2] شجاعی، ف.، آتش‌پنجه، ح.، احمدپور، س.ف.، مفهوم محرمیت در معماری سنتی ایرانی اسلامی، کنفرانس ملی الکترونیکی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی، 1393.
- [3] بلخاری قهی، ح.، هویت معنایی و معنوی معماری، اطلاعات حکوت و معرفت، تهران، 1390
- [4] عبدالله‌زادگان، م.، دیلم‌صالحی، ف.، محرمیت در معماری ایرانی، بررسی عرصه های عمومی و خصوصی با گذرازی رویکرد الگوی شکل گیری خانه های سنتی تا مدرن، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی، رشت، 1394.
- [5] مهدی نژاد، ج.، سادات، س.ا.، سلسله مراتب حضور در خانه با رویکرد محرمیت در معماری خانه های سنتی، اولین کنگره بین المللی افق های جدید در معماری و شهرسازی، تهران، 1393.
- [6] نصر، س.ح.، انسان و طبیعت، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1370
- [7] شیروانی، م.، بذرافکن، ب.، ناصر، ا.، چگونگی حفظ محرمیت در معماری معاصر مسکونی ایران با توجه به معماری سنتی ایران نمونه موردی: خانه های قدیمی شهر شیراز در دوره قاجاریه، اولین همایش ملی معماری مسکونی، ملایر، 1393.
- [8] رضایی، م.، داور، م.، مرادی، ا.، نقش حیاط مرکزی در ایجاد محرمیت در معماری سنتی ایران، همایش ملی معماری، عمران و توسعه نوین شهری، تبریز، 1393.
- [9] نیری‌فلاح، س.، خلیلی، ا.، محمدر سدی، م.ت.، لایه های محرمیت در خانه های سنتی ایران، نماد الگوی دینی در زندگی خانواده، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی استان بوشهر، 1393.
- [10] گل محمدی، ط.، محرمیت فضایی در معماری سنتی و به کار گیری آن در معماری معاصر، کنفرانس ملی مهندسی معماری، عمران و توسعه کالبدی، کوهدشت، شهرداری کوهدشت، 1394
- [11] پیرنیا، م.ک.، سبک شناسی معماری، تهران، نشر معمار، 1380
- [12] پیرنیا، م.ک.، آشنایی با معماری ایرانی اسلامی، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، 1379
- [13] معاریان، غ.، آشنایی با معماری مسکونی ایران، گونه شناسی درونگرا، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، 1373.
- [14] بلاغی اینالو، ر.، اسدی‌نیک، م.، محرمیت و معماری سنتی، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، همدان، 1392.
- [15] معاریان، غ.، سیری در مبانی نظری معماری، تهران، انتشارات سروش دانش، 1384.
- [16] آیت الله مکارم شیرازی، توضیح المسائل، 1361